

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet –
Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Beograd

DOI 10.5937/kultura1237261P

UDK 392.71/.72

pregledni rad

O GOSTOPRIMSTVU I INOVATIVNOSTI

Sažetak: *Uloga javnog gostoprimstva, nekad i sad, pokazuje se kao važna u konstituisanju stabilnosti i promene u kulturama. Gostoprimstvo u sferi javnog (ne)kulturu jedne zajednice zvanično predstavlja drugoj, istaknutog predstavnika drugom, posreduje u kulturnim transmisijama i utiče na inovativnost kulturnih sistema. Pisanje teorijskog članka o delovima strukture, odlikama i međusobnim odnosima gostoprimstva i inovativnosti zasnovano je na pretpostavci o njihovim kvalitativnim vezama. Javno gostoprimstvo (mesta simboličkog uspostavljanja komplementarnosti dve stvarnosti – nas i njih) i procesi inovativnosti (kontinuirana akumulacija promena) portretisani su osvrtima na mitsko u kulturama, izvodima iz istorije, istorije ideja o stranom i gostoprimstvu, rezultata skorašnjih istraživanja inovativnosti i gostoprimstva i angažovanih kritičkih stavova autora. Zaključak je da razlike u ovladavanju društvenim i fizičkim nepoznanicama, ispoljene kroz strukturu i forme javnog gostoprimstva, uspostavljaju kvalitativne razlike u kulturnim transmisijama i potencijalima inovativnosti neke kulturne zajednice.*

Ključne reči: *drugost, gostoprimstvo, inovativnost, posredovanje, promene, znanje*

Bili jednom...

Bili jednom gostoprimstvo i inovativnost koji su se redovno srećali sa stranim i nepoznatim. Prilikom susreta sa stranim i nepoznatim, često su nabasavali jedno na drugo. Premda su izgledom i karakterom bili potpuno različiti, da bi strano i nepoznato učinilo poznatim, gostoprimstvu su bili potrebni znanje i inovativnost, a inovativnosti znanje i gostoprimstvo.¹ Nije prošlo

¹ Nezavisan/samostalni istraživački rad. Doktorske studije etnologije i antropologije, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Beograd.

mного vremena i zajedno krenuše u potragu za znanjem. Put im je bio uzbudljiv i pun doživljaja. Kako su u odabranim istorijskim i mitskim putovanjima izgledali pojedini susreti, kako danas izgledaju, kuda su vodili, kuda vode i dokle je u određenim slučajevima stigla njihova potraga za znanjem?

Savremeni svet i stanje čovečanstva danas, rezultati su dugih procesa kulturne evolucije i takmičenja među kulturnim grupama koje nisu uvek bile spremne da podele informacije i inovacije.² Veća povezanost kultura, koja generiše više inovativnosti, zahtevala je, nekada kao i danas, učenje i humanističko obrazovanje.³ Za otvaranje teme o prirodi veza gostoprimstva i inovativnosti, a razmišljajući o nadogradnji sagledavanja i tumačenja opštih razvojnih procesa, izdvojila sam dva zaključka iz istraživanja koje je sproveo Jozef Henrich (Joseph Henrich) u sklopu obimnog istraživačkog poduhvata izloženog u publikaciji *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*⁴ objavljenog 2010. godine. Prvi je da se inovacija temelji na društvenim i kulturnim procesima i da intenzivno povezana populacija može postići visoki stepen inovativnosti, čak i kada je inventivnost veoma niska. Drugi je da se, u društvima prisutna i preovlađujuća, dilema u pogledu izgradnje visokog stepena međusobne povezanosti kultura, kojom se postiže velika brzina prenosa inovacija, može razrešiti samo evolucijom institucija saradnje. „Bez ovakvih institucija populacija je ograničena u mogućnostima stvaranja međusobne povezanosti i proizvodnje inovacija.”⁵ Nadovezujući se na Henrichove zaključke, gostoprimstvo sam izdvojila kao jedan od snažno dejstvujućih koncepata u povezivanju kultura i njihovim interakcijama. Pojedinaac kao javni delatnik, javna ličnost i zvanični predstavnik neke kulture, nosilac je posredujućih retorika, institucionalnih instrumenata i zvaničnih normi gostoprimstva⁶. Načini kojima javni predstavnici neke socijalne zajednice upravljaju mehanizmima javnog gostoprimstva imaju kvalitativnu funkciju i, ukoliko se oslonimo na rezultate pomenutog istraživanja, učestvuju

2 Henrich J., The Evolution of Innovation-Enhancing Institutions, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S. J., London 2010, str. 117.

3 Laland K. N. i Reader S. M., Comparative Perspectives on Human Innovation, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S. J., London 2010, str. 37–52.

4 Inovacije u kulturnim sistemima, prilozi evolutivnoj antropologiji. Napomena: slobodan prevod autora.

5 Henrich J., op. cit., str. 116–117.

6 Ože M., *Prilog antropologiji savremenih svetova*, Beograd 2005, str. 143. U posredujuće retorike Ože svrstava one koje prenose posredujuća tela u savremenim društvima (partije, sindikati, profesionalna i strukovna udruženja, obrazovni, proizvodni i trgovinski sistemi itd).

takođe u stvaranju uslova za inovativnost te zajednice. Akteri u događajima i programima gostoprimstva u sferi javnog su posrednici u isporuci slike o zajednici/društvu čiji su predstavnici. Oni su pregovarači o miru, poštovanju ljudskih prava, trgovini, razmeni znanja i tehnologija. Koncept posredništva, koji je povezan sa konceptom moći, u kontekstu gostoprimstva u javnoj sferi, u velikom broju savremenih društava čini prostor zloupotrebljen za inverziju uloge javne funkcije. Matrica misli, reči i ponašanja javnog domaćina nosilac je kodova kulture i socijalnih praksi društva čiji je on predstavnik, ali i učinka koji ta kultura može da ima u polju inovativnosti. Da li u nekom društvu/zajednici i vremenu moć imaju učeni, elitni predstavnici i gostoljubivi izvršni domaćini inovativnosti, ili samo puki istaknuti predstavnici koji svoje gostoprimstvo svode na komunikacioni događaj, što se uprošćeno definiše kao lična propaganda, može se oceniti merenjem učinka inovativnosti te zajednice, kvalitetom i blagovremenošću njenog učešća u održivom razvoju. Merenje odnosa institucija prema izvršnim pojedincima takođe može dati opšti pregled pozicija društva prema inovativnosti. Kada je merenje ljudi baždareno parametrima elitne moći koju uspostavlja znanje, kada društvo „udomljuje” različitosti i otvoreno je za susrete sa stranim tada se razvija u sociotop koji pogoduje izvršnim, izuzetnim i inventivnim. Naprotiv, kada je institucionalno merenje ljudi baždareno parametrima autonomne volje, moći, sile, prisile i nasilja onih koji nemaju humanistički domet u kulturi mišljenja, tada društvo postaje negostoljubiva sredina za inovativnost i razvoj. „Administracija je tu da pomogne oblastima kojima je društvo preko države prenelo relativnu autonomiju i pravo delimične samoregulacije [...] da funkcionišu i da se razvijaju u skladu sa društvenim potrebama.”⁷ U suprotnom institucionalno gostoprimstvo postaje, *Pesma sirena, Kirkino ostrvo, Hotel Kalifornija* ili antimaterija koja može da se nazove (ne)kulturom. Ovladavanje društvenim i fizičkim nepoznanicama, koje se razvija sticanjem specifičnih i opštih znanja, prikazuje se takođe kroz javno gostoprimstvo. Ritualima javnog gostoprimstva utiče se na kvalitet kulturnih transmisija i razvoj mogućnosti za inovativnost neke kulturne zajednice. Najbolje gostoprimstvo je stoga ono koje za osnov ima prepoznavanje, razumevanje razlika i empatiju⁸.

7 Milenković M., O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac), *Antropologija* 8, Beograd 2009, str. 37.

8 Todorov T., Recognition and Its Destinies, in: *Life in Common: an essay in general anthropology*, Todorov T., Lincoln NE, 2001, str. 77–112.

Gostoprimstvo u sferi javnog (ne)kulturu jedne zajednice zvanično predstavlja drugoj i kulturu jednog zvaničnika drugom⁹. Ritual gostoprimstva postaje time posrednik u zvaničnim kulturnim transmisijama. Pisanje teorijskog rada o delovima strukture, odlikama i međusobnim odnosima gostoprimstva i inovativnosti zasnovano je upravo na pretpostavci o njihovim kvalitativnim vezama, koje imaju uticaj na inovativna kretanja kulturnih sistema¹⁰. Antropološki koncepti, zapravo žanrovi, koji su se pokazali kao izrazito funkcionalni prilikom analize, formi gostoprimstva u sferi javnog, institucionalnog i njihovih veza sa inovativnim kretanjima društva su drugost, individualizam, interakcija, zajednica, interpretacija, kretanje, kultura, mit, moć, posredništvo i transakcija više su zastupljeni u analizi.

Pristup institucionalnom u ovom radu, osim opšteg, uključuje aspekte privatnog i individualnog interesa koji je strukturiran ili vezan za državu¹¹, a legitimise se kao javni. Antropologija javnih politika i antropologija države u proučavanju sociokulturnih aspekata njihovog funkcionisanja otkrivaju privatizaciju i značajne individualne aspekte. Iz konteksta mogućih tumačenja javnog izdvajam samo jedan aspekt institucije, a on se odnosi na sagledavanje institucije kao regulatornog elementa političkog i socijalnog života konstituisanog da odgovori na potrebe društva¹². Jedna od funkcija institucija jeste i oblikovanje mesta javnog gostoprimstva, *mesta* simboličkog uspostavljanja komplementarnosti dve stvarnosti, nas i njih. Govori se obično o četiri osnovna tipa institucija: 1. političke (koje se bave regulatornim poslovima i poslovima moći), 2. ekonomske (koje su usredsređene na uspostavljanje i održavanje proizvodnje i ekonomskih odnosa), 3. kulturne (koje obuhvataju obrazovanje, kulturu i dokolicu) i 4. institucije srodstva (koje podrazumevaju porodice)¹³. Odmah je uočljivo da su osnovne strukture u praksi kombinovane, što realno gradi daleko veći broj tipova institucija o kojima

9 Calhoun C., Civil society/public sphere: History of the concept(s), in: International encyclopedia of the social and behavioral sciences, eds. Smelser N. J. i Baltes P. B., in: *New keywords: a revised vocabulary of culture and society*, eds. Bennett T., Grossberg L. i Morris M., Amsterdam 2001, str. 282. Calhoun pod javnim klasifikuje sledeće: a) ljudi, interesi ili aktivnosti koji su strukturirani ili vezani za državu, b) bilo šta što je otvoreno ili pristupačno, c) ono što se deli, a naročito ono što mora da se deli, d) sve što je izvan domaćinstva, e) znanje ili mišljenje koje se oblikuje ili kruži u komunikaciji kroz govor, tekstove i druge oblike medija.

10 O'Brien M. J. i Shennan S. J., Issues in Anthropological Studies of Innovation, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S. J., London 2010, str. 4–17.

11 Calhoun C., op. cit., str. 282.

12 Scruton R., Institution, in: *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, eds. Scruton R., Chippenham and Eastbourne 2007, str. 332–334.

13 Ibid.

ovde neće biti reči. Opšta određenja strukture i osnovna tipska podela primereni su svrsi ovog rada, budući da termin institucija koristim za označavanje generičkog koncepta, opšteg pojma o instituciji. Institucionalno kao „otvoreno ili pristupačno”¹⁴ ovde kontekstualizujem kao generičku sliku onoga što je javno. Time se ne opovrgava karakterizacija „javnosti” kao nepristupačnog, zatvorenog i tajnog prostora čijom se demistifikacijom i demaskiranjem bave studije medija. U kontekstu pozicioniranja javnog, kao nečeg „što je izvan domaćinstva”¹⁵, institucionalno gostoprimstvo ovde takođe posmatram kroz identitet „institucionalnog domaćina”¹⁶.

„Zahtevi vremena su takvi i potrebno je da se aktivno suprotstavljamo opasnostima ’kulturnog fundamentalizma’ (...)”¹⁷, a „snaga antropologije je da vrednuje multiperspektivizam i ceni njegove moći”¹⁸. Kultura kao način mišljenja individue, grupe, institucije, društva, epohe, civilizacije, posmatra se upravo na toj liniji, kao agens, aktivna supstanca svih naših realnosti. Kliford Gerc (Clifford Geertz) je, nadovezavši se na Maks Veberovu (Max Weber) konstataciju da je čovek životinja uhvaćena u mrežama značenja, dodao da kulture vidi kao mreže, i zbog toga smatra da analiza kultura nije eksperimentalna nauka u potrazi za zakonima, već interpretativna i u potrazi za značenjem¹⁹. Gerc je ovaj svoj stav izneo u knjizi koja je objavljena u godini u kojoj je prvi dan bio ponedeljak, u kojoj je objavljen *Počasni konzul* Grahama Grina, otvorena *Sidnejska opera*, u kojoj su baskijski teroristi ubili španskog premijera, u kojoj je Belize dobio nezavisnost od Velike Britanije, u kojoj su se trupe SAD povukle iz Vijetnama, to je godina u kojoj je izumljen bar kod i optičko vlakno, u kojoj su bile premijere filmova kao što su *Poslednji tango u Parizu* i *Američki grafiti*. Zdravko Čolić predstavljao je te godine Jugoslaviju na *Pesmi Evrovizije* u Luksemburgu, predsednik Jugoslavije bio je drug Tito, premijer Italije Đulijano Andreoti (Giulliano Andreotti), predsednik Francuske Žorž Pompidu (Georges Pompidous), u Nemačkoj je kancelar bio Vili Brant (Willy Brandt), a Indira Gandhi (Indira Gandhi) premijer Indije. Nobelovu nagradu za literaturu dobio je Patrik Vajt

14 Calhoun C., op. cit., str. 282.

15 Calhoun C., op. cit., str. 282.

16 McGuigan J., *Culture and the Public Sphere*, London 2002.

17 Cerroni-Long E. L., Comments upon Brumann’s Writing for Culture: Why a Successful Concept Sholud not Be Discarded, *Current Anthropology* 40, supplement, 15–16, 1999, in: *Social and Cultural Anthropology, The Key Concepts*, eds. Rapport N. i Overing J., Oxon 2008, str. 119.

18 Rapport N. i Overing J., *Social and Cultural Anthropology, The Key Concepts*, Oxon 2008, str. 119.

19 Geertz C., *The Interpretation of Cultures*, New York 1973.

(Patrick White), za mir Henri Kisindžer (Henry A. Kissinger) i Li Duk To (Le Duc Tho), koji je, uzgred budi rečeno, odbio da primi nagradu.

Ređanje događaja iz 1973. godine može da se pretvori u tro-dimenzionalnu sliku, možda nostalglični doživljaj zajedničkog imaginarnog prostora u kojem je Gerc mislio i pisao knjigu za koju je naredne godine dobio nagradu. Fragmenti mreže značenja, kretanja u kulturi i kretanja kultura, prostiru se u nedogled. Ipak kultura kao način mišljenja najpre je doživljaj koji stvaramo i/ili stičemo znanjem i osećanjem sveta. Stoga je polazište za promišljanje organizacije i strukture (ne)kultura gostoprimstva i njihovih veza sa (ne)mišljenjem i društvenim (ne)kretanjima putevima inovativnosti moj doživljaj odabranih životnih eksperimenata i interpretacija²⁰. Mi smo takođe savremenici događaja od kojih će industrije sećanja praviti kolaže popularne kulture, koje će beležiti istoričari, a čije će odabrane unikate, manjkove, viškove i ostatke materijalne kulture sakupljati biblioteke i muzeji i ugošćavati posetioce koji će doći da vide kako su živeli ti drugi i da prikupljaju nova znanja i osećanja o drugom. U ovim javnim prostorima u kontinuitetu se odvija konstruisanje, dekonstruisanje i kolažiranje javnog gostoprimstva i ispoljavanje inventivnosti.

Primena, složenost i društvene posledice onoga što gostoprimstvo proizvodi važni su, ukoliko želimo opstanak na duže staze, važni su za pragmatično uspostavljanje balansa, na primer sa čoporima pasa lotalica u urbanim prostorima, sa vozačima autobusa koji zatvaraju vrata dok nam je pola tela u autobusu, a polovina napolju, sa rođacima, prijateljima, susedima, kolegama, saborcima, sapatnicima, sugrađanima, migrantima, azilantima, emigrantima, savremenim nomadima, sa celom planetom. Sociokulturni modeli, primeri, uzori, predlošci ostavljaju tragove i oblikuju navike koje su vidljive u društvu. U interkulturnoj komunikaciji javnih politika (ljudi, interesi ili aktivnosti koji su strukturirani ili vezani za državu), univerzalni obrasci gostoprimstva pretočeni su u diplomatski protokol, državne i međunarodne zakone i oni obuhvataju samo jedan od aspekata javnog gostoprimstva. Onima koji imaju volju za moć, a uskraćeni su za kulturnu dimenziju znanja, odnosno za humanističko obrazovanje, vaspitanje i osećanje sveta, dostupnost ovih pravila, nažalost ne podrazumeva i njihovu praktičnu primenu.

Namera je da ovaj tekst jednim delom bude prilog antropologiji razvoja, a drugim promišljanju moralnih vrednosti rituala i

²⁰ Firth R., Elements of Social Organisation, London 1951, in: *Social and Cultural Anthropology, The Key Concepts*, eds. Rapport N. i Overing J., Oxon 2008, str. 408.

praksi gostoprimstva u sferi javnog u političkoj kulturi i kulturnoj politici, jer se „(...) antropološki zadatak, kada je o kulturi reč, (...) nikada ne razdvaja od moralnih i političkih vrednosti”²¹. Kada je o razvoju reč, smatram bitnim Persifalovo (Ray Scott Percival) gledište da se razvijanje strategija napretka pod okriljem opštih rešenja zasniva na „apstraktnom shvatanju evolucije”, tj. na poimanju zajedničkih vrednosti razvoja života na planeti²². Specifična rešenja zavisice od specifičnog stručnog znanja, ali da bismo omogućili napredak potrebno je osloniti se na znanja u skladu sa evolutivnom etikom. Ovim podržavam jedan zaključak Skota Džejmsa (Scott M. James) koji je izneo u svojoj Evolutivnoj etici, gde kaže da postoji samo *svrha* i „ne postoje objektivne moralne vrednosti u svetu, baš kao što ne postoje objektivne vrednosti za užas i grozotu (...) Verujemo i govorimo kao da takav moral postoji, ali (...) Naše jedino objašnjenje treba da bude u isticanju *svrhe* biološke i životne sredine”²³. Na ovakvom gledištu zasnivam stav, koji je ugrađen u ovaj rad i moje osećanje sveta, da je sticanje znanja o „svrhovitosti biološke i životne sredine”, odnosno o svrsi opstanka kultura, jedan od ključnih elemenata za razvoj i odbranu zajedničkih vrednosti civilizacije. Ni ovde nažalost, kao ni u drugim oblastima, mogućnost zloupotrebe tih znanja nije isključena. Nadalje, oslanjanjem na Fukoov stav da se analiza u kategorijama moći ne sme temeljiti na oblicima zakona ili dominacije²⁴, želim da skrenem pažnju i na činjenicu da ukoliko su rad i postupanje onih koji se prihvataju moći, upravljačkih i predstavljačkih pozicija, zasnovani samo na gostoprimstvu prema usko postavljenim afinitetima, specifičnim znanjima, ljudima i praksama, životi onih koje predstavljaju osuđeni su na (ne)kulturu, odnosno kulturološku *antimateriju* u koju sve može da uđe, ali iz koje ništa ne može da izađe. Time istovremeno podvlačim neophodnost komplementarnog odnosa specifičnih i opštih znanja u sistemima moći, jer „U opštem smislu, *znati je termin za uspeh* kao *pobediti* ili *proći* (test). Znanje nije samo utvrđena činjenica ili stanje, već određeni *normativni* status (...) koji uključuje ispunjavanje izvesnih normi, koje ne definišu šta se *radi*, već šta se *mora* i šta je *neophodno raditi* (...)”²⁵.

21 Rapport N. i Overing J., *Social and Cultural Anthropology, The Key Concepts*, Oxon 2008, str. 120.

22 Percival R. S., *The Myth of the Closed Mind, Explaining Why and How People are Rational*, Chicago 2012, str. 95.

23 James S. M., *An Introduction to Evolutionary Ethics*, Oxford 2011, str.176.

24 Fuko M., *Istorija seksualnosti I. Volja za znanjem*, Beograd 1978.

25 Williams M., *Problems of Knowledge. A Critical Introduction to Epistemology*, Norfolk 2001, str.11.

Gostoprimstvo

Gostoprimstvo se može posmatrati kao kompleksan komunikacioni ritual koji doprinosi održavanju ili remećenju ravnoteže između onih koji se susreću, ispunjavajući ili osujećujući norme i standarde komunikacije. Kvalitet razvoja zajednica u prošlosti, sve do današnjeg dana, bio je i ostao zavisan od sistema vrednosti na osnovu kojih neka kulturna grupa komunicira, filtrira, odabira i stimulira informacije koje ulaze u društvene tokove i od formi interpretacije. Razvoj kultura u poznatoj nam istoriji ukazuje da su institucionalne forme komunikacija, koje otvaraju pristup informacijama i znanju na svrsishodan način, one koje stalno povećavaju interkulturno povezivanje, čime podstiču veću kreativnost. Gostoprimstvo je zbog toga važna primesa u receptu podsticanja razvoja i pravljenja kreativnog, inovativnog kulturnog konteksta, okruženja, sredine.²⁶ Gostoprimstvo ima kompleksnu strukturu i posebnu recepturu, sastojke, količine, načine šta i kako se priprema, kada, kojim sredstvima i koliko dugo. Recept gostoprimstva je kulturno prenosiv – forme institucionalnog gostoprimstva sastavljaju se i izlažu u međunarodnim protokolima, a umetnost kamuflaže i obmane, kako se često opisuju odnosi s javnošću, gostoprimstvo tretira kao jednu od svojih strateških veština – ali kompleksnost i jedinstvenost kulturnih zajednica, kao i ponašanje pojedinca, menjaju ovu recepturu specifičnim sastojcima. Počeci razvoja institucionalnog gostoprimstva vraćaju nas 55 vekova u prošlost. Odvijaju se paralelno sa razvojem ranih oblika političkog organizovanja u prvim gradovima sumerske kulture u Mesopotamiji. Evrocentrične istorije civilizacije i političke antropologije, smeštaju u to vreme i prostor nastanak prvih oblika stalne upravne birokratije i institucionalnog gostoprimstva²⁷.

U staroslovenskim jezicima etimologija gostoprimstva se vezuje za reč *gospod*, „Gospod Bog”, a potiče od *ghost(i)-pot(d)*.²⁸ Latinska etimologija gostoprimstva vodi ka *hospes*, *-itis* gost, stranac, posetilac ili *host*, zabavljač.²⁹ Varijacije značenja možemo pratiti kroz *hospita*: gošća, strankinja; gazdarica, *hospitalis*: gostoprimstvo, gostoprimljivost, ili *hospitium* kao mesto gostoprimstva, smeštaj za gosta. Zajednički koren *hostis* i *potis* ukazuje na strukturalnu vezu gosta i moći, budući da je *potis*

26 Kraus R. A., *The Clay Sleeps*, Tuscaloosa 1986, str. 30–31. Kraus je, tvrdi se, prvi upotrebio termin *recept* za kulturni kontekst.

27 Luelen T., *Uvod u političku antropologiju*, Beograd 2001, str. 44.

28 De Vaan M., *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Series VOLUME 7, in: *Leiden Indo-European Etymological Dictionary*, eds. Lubotsky A., Leiden, Boston 2008, str. 291.

29 Ibid.

gospodariti, imati moć, upravljati, a *pot-e* je moćnik. Vrlo bliska *hospes*-u je i latinska reč *hosti*, koja označava neprijatelja. Veza *gosta*, *Gospoda Boga*, *stranca*, *neprijatelja*, *upravljanja* i *moći* uspostavljena na semantičkoj ravni, u socijalnoj evoluciji je razvila široko polje za semiotička istraživanja, ali ovde ostajem na fenomenološkom opažanju njihove povezanosti.

Iskušnja gostoprimstva i ukazivanje poverenja strancu zajednički su motivi narodnih priča u kulturama sveta. Nema religije niti kulture u kojoj ne bismo mogli da pronađemo nekog putujućeg boga, zalutalu začaranu kraljicu ili princezu, ili neko tumaajuće biće koje traži gostoprimstvo običnog smrtnika. Odluka koju će domaćin doneti, da li će i kako ukazati gostoprimstvo napraviće razliku u tome da li će živeti srećno do duboke starosti ili će ubrzo umreti bolnom smrću. Mitovi o gostoprimstvu uvek nose poruku koja je važna za razvoj kulture u kojoj je mit nastao. Mit je kao lako razumljiv i autoritaran kulturni konstrukt pružao poučne primere i uzore gostoljublja i gostoprimstva. Bogovi i ličnosti iz legendi prenosili su kodove časnog i nečasnog, ispravnog i pogrešnog ophođenja prema strancu koji bi zakucao na vrata. Ukazivanje gostoprimstva strancima i putnicima namernicima činilo je važan i veoma popularan deo grčkih i rimskih mitova. U mitskom ozračju grčke kulture čovek kao stranac, bio je pod zaštitom vrhovnog boga Olimpa. Zakoni su imali veću snagu kada je pretnja božije kazne prenetna mitskom pričom bdila nad njihovim ispunjavanjem. Čovek ahajskih, helenskih i helenističkih vremena i prostora nikad nije sa sigurnošću mogao da oceni da li je prosjak koji mu je zakucao na vrata prurušeni bog. Gostoprimstvo je bilo jedan od religioznih rituala, kojim se posebno poštovanje ukazivalo prvom i najmoćnijem bogu. Gost je dobijao zaštitu domaćina i po ulasku u dom, presvlaku, hranu i odmor. Nakon ispunjenih dužnosti gostoprimstva, domaćin bi se raspitivao o razlozima posete, a pri odlasku gosta je neretko darivao. U antičkom Rimu gostoprimstvo je imalo prirodu ugovora regulisanog dokumentom *tabula hospitalis*, koji je ponovo bio pod zaštitom vrhovnog boga. Podela gostoprimstva na javno i privatno bila je važna, ali koncept je u oba slučaja obuhvatao božanska prava gosta i dužnosti domaćina prema bogovima. Homerski spevovi Ilijada i Odiseja, mitovi postanja i života grčkog i rimskog panteona, svi do jednog, nosioci su vidljivih ili sakrivenih priča o gostoprimstvu i svedočanstva o njihovim uticajima na stvarnost kultura društava u kojima su nastali. Daleka istorija i mitski kolaži, ovako u fragmentima izgledaju kao „zlatno doba” gostoprimstva.

Sjajan primer preokreta u razvoju evropskih kultura, a time i odnosa prema nepoznatom, stanje je evropskih društava u periodu od kasnog srednjeg i ranog novog veka do prvih naznaka

modernog doba, koje istoričar Žan Delimo (Jean Delumeau) dramatično opisuje³⁰. Zbog straha od Antihrista, dolaska Strašnog suda, bolesti, najezde varvara, dolaska *drugog* iz susednih ili dalekih zemalja, evropsko društvo se ponašalo kao „opsednuti grad”. „Iza basnoslovnih verovanja ili uzbudljivih preterivanja, nazire se strah od drugog, tj. svega onoga što pripada svetu različitom od svojeg.”³¹ Opsesivna i sumanuta potraga za neprijateljem, zazor i neprijateljstvo prema strancima mogli su da daju gostoprimstvu obeležja mučnog i tegobnog čina. Isečak epohe ni ovde ne otvara celovitu sliku. Maestralne parade, procesije, ceremonijalnost i prigodne raskošne gozbe su, jednako kao i veliki strahovi, bili karakteristični i učestvovali u oblikovanju kulturnih karakteristika doba. Otkrića novih zemalja i renesansna humanistička misao nisu odagnali preovlađujući sud o strancu kao nečem sumnjivom i zabrinjavajućem, ali je kolektivna uobrazilja dobila jedno drugo privlačno sredstvo, egzotizam. U preovlađujućoj klimi sumnje, pretresa i provere, u kojoj je fantastično i užasavajuće strano bez predumišljaja podrazumevalo surove krvnike, pohlepne trgovce, grube, okrutne, besomučne, ljubomorne, proste, razjarene i loše odevene goste, forme gostoprimstva vladajućeg staleža su bile čudesno lepe, ali ostrašćene i sumanute baš kao i strahovi sa kojima su se borili. Erazmo Roterdamski, istaknuti potomak ove kulturne epohe 1508. godine, potvrđuje sliku društva prožetog strahom: „Dve smetnje, uglavnom, ne dopuštaju čoveku da dođe do saznanja: stid kojim se zaslepljuje duh i strah koji u svemu vidi opasnost i obeshrabruje čoveka u njegovoj delatnosti”³². Erazmov svetli um bio je najava da je čovečanstvu „dopušteno” da dođe do „saznanja” i da se ohrabri u svojoj „delatnosti” što je potonja budućnost potvrdila i nastavljala da potvrđuje.

Rađanje moderne misli o gostoprimstvu dolazi sa dobom prosvetljenosti. „Prosvetljenost je za čoveka izlaz iz njegovog maloletstva, kojem je sam kriv. (...) uzrok tom maloletstvu nije nedostatak razumevanja nego odlučnosti i hrabrosti da se njime koristimo bez pomoći drugih. *Sapere aude (Usudi se da saznaješ)*!”³³ Prosvetiteljska i humanistička vizija Imanuela Kanta u raspravi koja brani ideju prava na kozmopolitsko državljanstvo, usredsređena je na *pravo gostoprimstva*. Posebno pravo gostoprimstva koje bi bilo garantovano usvajanjem jedinstvenih, opšteprihvaćenih pravila u svim zemljama, prema Kantovom

30 Delimo Ž., *Strah na Zapadu (od XIV do XVIII veka)*, *Opsednuti grad*, Novi Sad 1987.

31 Ibid., str. 61.

32 Roterdamski E., *Pohvala ludosti*, Novi Sad 1980, str. 35.

33 Kopič F., Prosvetljenost, u: *Istorija, Leksikon pojmova*, priredio Van Dilmen R., Beograd 2010, str. 133.

viđenju, bilo bi ključni nosilac stalnog mira u svetu.³⁴ Kantova ideja gostoprimstva u okviru koje vrlina tolerancije zauzima bitnu funkciju, još uvek se nažalost mora svrstati među idealističke težnje. U *Veseloj nauci* (*Die fröhliche Wissenschaft*) koja je prvi put objavljena 1882. godine, Fridrih Niče pojam gostoprimstva smešta u odnos prema sticanju znanja. „Na kraju uvek budemo nagrađeni za dobru volju, strpljenje, pravičnost i plemenitost naspram onoga što nam je bilo strano i ono postepeno skida svoj veo otkrivajući se u novoj, neopisivoj lepoti: to je zahvalnost našem gostoprimstvu.“³⁵

Gostoprimstvo ponovo više pažnje u humanistici dobija od druge polovine 20. veka³⁶. Emanuel Levinas (Emmanuel Levinas) u svom delu *Čovečnost drugog* iznosi da je za razumevanje čovečnosti nužno razumevanje čovečnosti drugog.³⁷ Levinas ovim rehabilituje humanizam postavljajući za preduslov, da patnje i moral drugih budu obaveza i moral sopstva. Iako Levinas termin gostoprimstvo ne koristi često, Derida nas uverava da je upravo to Levinasova tema. Gostoprimstvo je u kasnijim Deridinim radovima dobilo čvrste pozicije kao teorijski i normativni okvir savremene analize u humanistici i društvenim naukama i praćeno je značajnim brojem reakcija³⁸. Među skorijim kritičkim razmatranjima koncepta gostoprimstva, sa posebnim osvrtom na Levinasa i Deridu, pomena vredno je gledište koje iznosi Irina Aristarkova (Irina Aristarkhova).³⁹ Vezujući koncept gostoprimstva za majčinsko, suprotstavlja se Deridinoj aporiji gostoprimstva kroz bavljenje vlasništvom. Izlaže argumentaciju prema kojoj su temelji gostoprimstva u majčinskom odnosu koji obuhvata pojmove darodavnosti i velikodušnosti. Majčinsko kao čin gostoprimstva smatra primerenim za definisanje unutrašnje, udomljene, očekivane i bezuslovne dobrodošlice drugog. Aristarkova predlaže da se gostoprimstvo reartikuliše, obnovi, kao potpun i transformativni koncept u našem razumevanju sopstva i drugosti i u konceptualizovanju etike.⁴⁰ Iznosi da je koncept

34 Kant I., *Perpetual Peace: A Philosophic Sketch*, in: *Toward Perpetual Peace and other Writings on Politics, Peace and History*, Yale 2006, str. 67–109.

35 Niče F., *Vesela nauka*, 8. oktobar 2012, <http://www.scribd.com/doc/112594594/Fridrih-Nice-Vesela-Nauka>

36 Dikec M., Clark N. i Barnett C., *Extending Hospitality: Giving Space, Taking Time*, in: *Extending Hospitality: Giving Space, Taking Time, Paragraph Special Issues, 32 (1)*, eds. Dikec M., Clark N. i Barnett C., Edinburgh 2009, str. 1–14.

37 Levinas E., *Houmanisme de l'autre homme*, Paris 1972. Napomena: Levinas je prvi put ovaj tekst objavio u esejima pod istim naslovom 1964. godine.

38 Derrida J., op. cit.

39 Aristarkhova I., *Hospitality and the Maternal*, *Hypatia* 27, 2012, 29. septembar 2010, str. 163–181.

40 *Ibid.*, str. 163.

gostoprimstva neophodno reartikulisati u vezi sa majčinskim odnosom, naročito zbog toga što ima potencijal da bude neutralan i otvoren prema različitim etikama drugih.⁴¹ U ovakvom pozicioniranju, opredeljujem se za podršku argumentaciji za reartikulaciju koncepta gostoprimstva, ali smatram da ekskluzivitet “unutrašnje, udomljene, očekivane i bezuslovne dobrodošlice” ne poseduje samo, niti isključivo *majčinski* odnos. Nadalje, Matei Candea (Matei Candea) i Đovani Da Col (Giovanni Da Col) u zajedničkom eseju “Povratak gostoprimstvu” (The Return to Hospitality) odgovaraju sa antropološkog stanovišta, na “skorašnju eksploziju interdisciplinarnog entuzijazma” na temu gostoprimstva. Revitalizacija koncepta gostoprimstva u antropologiji, kao granično područje njenog teorijskog razvoja, za autore podrazumeva povezivanje sa temama etičkog rezonovanja, materijalnosti, vremenskog (temporalnog) i delatnog (afektivnog), drugosti i kozmopolitike, suvereniteta i mere.⁴²

Iskustveni prostori inovativnosti i gostoprimstva su različiti, ali razvoj ideja od kojih su ovde neke iznete, objedinjuje njihove polazišne koncepte na humanističkoj, hermeneutičkoj i fenomenološkoj ravni interpretacija. Jedan od izazova javnog gostoprimstva jeste kako stvarnost velikih upravljačkih sistema humanizovati kada njima rukovode oni koji nisu udomili humanističko obrazovanje i osećanje sveta. Preduslov gostoprimstva nekada i sada je imati dom. Biti udomljen u sopstvu, kulturi, prirodnom prostoru, prostoru društva, religijskom, mitskom, prosvećenom, arhitektonskom prostoru, tehnološkom, stvaralačkom prostoru, političkom, institucionalnom i prostorima znanja. Gostoprimstvo je prevashodno stvaranje slobodnog prostora u svom domu za drugo, strano, nepoznato. Slobodan prostor bi trebalo da bude takav da nepoznatom drugom omogućí ulazak, slobodu ostvarivanja, prijateljstvo, promene i nastavak puta, ali bez rizika za vlastiti biološki i kulturni integritet i postojanje. Ispunjavanje ovakvog zahteva nije jednostavno. Gostoprimstvo i odnos prema stranom u pojmovnom smislu imaju karakter opšteg mesta u kulturama, ali njihova struktura zavisi od onoga što znamo i osećamo, gde smo i kuda i kako se krećemo. Čin gostoprimstva izvođenje je određenog „kulturnog asamblaža” koji uvek nosi rizik. Vrednost rizika sadržana je u pretpostavci da prostor i vreme gostoprimstva generišu potencijale novih vremena i prostora, rečju razvoja⁴³. Poznati prostorno-vremenski dijagrami kretanja civilizacija, kultura i pojedinaca mogu da nam pokažu kuda možemo, a kuda ne možemo ići u prostoru i

41 Ibid., str. 178.

42 Candea M. i Da Col G., The return to hospitality, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 2012, str.1–19.

43 Dikec M., Clark N. i Barnett C., op.cit., str. 1–14.

vremenu gostoprimstva. Nažalost u razvoju kultura postoje crne rupe u koje sve može da uđe, ali ništa ne može da izađe. Otudeni i volšebni prostori antimaterije i antikulture konstituišu se u zajednicama i društvima u kojima su znanje o drugom i kultura različitosti marginalizovani ili „ugušeni u krvi”.

Profesor prava i najznačajniji pravni teoretičar prve polovine 20. veka u Srbiji, prof. dr Slobodan Jovanović napisao je da „(...) država ne postoji radi sebe same; ona je samo sredstvo za zadovoljenje određenih društvenih potreba”⁴⁴. Institucionalno, javno gostoprimstvo čini takođe jedno od *sredstava za zadovoljenje određenih društvenih potreba*. Politički život, onakav kakav je konceptualizovan u liberalnoj misli, zajednički je rad privatnih lica koja donose kolektivne odluke o društvenim potrebama koje su od javnog interesa. U dizajniranju zajedničkog prostora inovativnosti bitno je i gostoprimstvo pojedinaca koji biraju javne predstavnike. Građanski aktivizam ima javni karakter i akcioni prostor za prihvatanje ili uskraćivanje gostoprimstva. Prostor ostvarivanja javnog interesa ima pored ostalog i karakteristike doma. Dom je mesto odakle potičemo, polazimo u kretanje i mesto povratka, imaginarnog ili stvarnog, mesto duhovnog i profanog porekla i nasleđa, istorije i budućnosti. Procesi institucionalnog gostoprimstva kojima upravlja čovek, trebalo bi da uključuju i osećanje pripadanja, integrisanosti, osećanje zajednice i naklonosti tog čoveka, odnosno ljudi. Često se razvija nešto sasvim suprotno. Javni prostor našeg delanja, ne mora i nažalost najčešće nije, ali moglo bi, trebalo bi, čak je neophodno da bude i dom. U slučajevima kada zaista i nije dom, javno gostoprimstvo je ozvaničeno licemerje. Javni predstavnik u ulozi domaćina je zapravo stranac koji nije dobrodošao, jer predstavlja pretnju za biološki i kulturni integritet i postojanje zajednice. Prikazuje se, predstavlja i pokazuje kao posrednik ispunjenja javnog interesa i društvenih potreba. U biti je takav predstavnik štetočina za sociotop, koja vrednosti i moći zajednice, koju navodno predstavlja, nepovratno iscrpljuje. Čini mi se primerenim ovde osvrnuti se na termin „nova kućna ekonomija” (new home economics, NHE), koji u političkoj ekonomiji označava ekonomske teorije i programe neoklasične ekonomije koji uzimaju u obzir odluke koje se donose u domaćinstvima⁴⁵. Ekonomisti NHE proučavaju donošenje ekonomskih odluka u porodicama. Za ekonomske analize koriste se primeri iz praksi porodičnih ekonomija, povezanih domaćinstava i načina korišćenja ličnih veza za

44 Stupar M., Država i Moral, u: *Theoria 2/XXXIX*, priredio Đurić D., Beograd 1996.

45 Grossbard-Shechtman S., Home economics, new, NHE, in: *Encyclopedia of Political Economy*, Volume 1: A–K, eds. O’Hara P. A., London 2001, str. 455–456.

rešavanje problema. Među predstavnicima različitih zajednica, tela, institucija i bez uzora i saznanja o programima „nove kućne ekonomije”, ima sasvim dovoljno onih koji su bez istraživanja uskočili u cipele institucionalnog, a ostali privrženi, nezvanično „porodičnoj ekonomiji”, porodičnom gostoprimstvu, porodičnoj inovativnosti i “kultu nekompetentnosti”⁴⁶. Slučajni uzorci “predstavnik” i “domaćinstava” mogu ostati predmet nagađanja, ali i štura statistička slika sveta je već dovoljno bolan pokazatelj prevage negativne selekcije u gostoprimstvu institucionalnog i javnog. Iako nadu ulivaju podaci o značajnom smanjenju broja gladnih, beskućnika, neobrazovanih u proteklih dvadeset godina, uteha je još uvek daleko.⁴⁷

Strano i nepoznato

„Zemlja će jednog dana morati da umre pošto je Sunce proždire. Takav je zakon fizike. Ova nesreća desiće se u narednih pet milijardi godina. Na takvoj kosmičkoj vremenskoj skali, usponi i padovi ljudskih civilizacija samo su majušna mreškanja. Jednog dana moraćemo da napustimo Zemlju ili da umremo. Kako će se, dakle, čovečanstvo, naši naslednici, snaći kada uslovi na Zemlji postanu nepodnošljivi?”⁴⁸ Naši potomci koji budu u mogućnosti da produže život ljudske vrste oprobace gostoprimstvo druge planete ili nekog novog i stranog im prostora. Ukoliko sada želimo da se uključimo u ostvarenje tog puta, ma koliko apsurdno izgledala ova vremenska perspektiva, potreban nam je kontinuitet u kvalitativnim promenama i razvijanje konstruktivnog odnosa prema stranom. Kulturna transmisija je proces kojim se najbrže generiše kontinuitet razvoja. O generičkom kvalitetu kulturne transmisije govore detaljno i opširno rezultati skorašnjih istraživanja evolutivnih antropologa i teorijskih biologa, u delu koje je već pomenuto i koje je bilo podsticaj za pisanje ovog članka.⁴⁹ Neformalna ili formalna, veća povezanost društava ovim istraživanjem se pokazala od presudnog značaja za inovativnost zajednica. Ritual gostoprimstva u procesima povezivanja i razmene sa stranim i nepoznatim opet ostaje na istoj liniji posredništva. Interpretativno-fenomenološke veštine i umešnosti gostoprimstva otvaraju na taj način više mogućnosti za dalekosežne domete nauka, veština i umetnosti koje se razvijaju na tradicijama kako pozitivizma tako i humanizma.

46 Faguet E., *The Cult of Incompetence*, Ebook, New York [1912] 2008.

47 The Millennium Development Goals Report 2012, 2. oktobar 2012, str. 4–5, <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2012/English2012.pdf>

48 Kaku M., *Fizika nemogućeg*, Smederevo 2011, str. 132.

49 O'Brien M. J. i Shennan S. J., op. cit., str. 7.

Prvi gosti čoveku bili su natprirodna bića i pojave. Izazivali su strepnju, strah, divljenje i obožavanje.⁵⁰ U tom dobu interakcija sa stranim (drugim) na individualnom planu mogla je da bude interpretirana kao moć, posredništvo i neka vrsta transakcije, što je u zajednici izazivalo psihološko, idejno, kreativno, verbalno, fizičko i kulturološko kretanje u pravcu stvaranja priča, mitova, običaja, rituala, materijalnih kreacija, umetnosti, koji su potom učestvovali u oblikovanju kulture te zajednice. Strano se kroz dimenziju nevidljivog i nesaznajnog vezalo i za pojam nepoznatog.⁵¹ „Stran” kao i „svoj” nisu antropološke ili ontološke kategorije „po sebi”, već su socijalne konstrukcije.⁵² „Ono što se može imenovati u velikoj meri gubi od užasa i pretnje” tvrde Horkheimer i Adorno⁵³, jer obloženo rečju, strano, u spoznajnom smislu, nije više strano. Religije su u određenoj meri uspele da nesaznajno, neznanje i transcendentalno učine podnošljivim. Filosofija i eksperimentalne nauke omogućile su da se „haos... zamenjuje poretkom, priroda kultivisanom prirodom, strano – već prema modelu tumačenja – poznatim, saznatim, novim, svojim i prilagođava se uz razumevanje i objašnjenja”⁵⁴. Pojam „strano” je po Vitgenštajnu (Wittgenstein) saznajno-teorijski paradoks, jer uključuje opisivanje neopisivog i govor o onome o čemu bi trebalo ćutati, budući da ono što je stvarno strano ne bi moglo da bude „od ovog sveta”⁵⁵. U egzistencijalističkom smislu svi su ljudi radikalno i neukidivo strani. U istoriji privrede stranac se pojavljuje kao trgovac, odnosno trgovac kao stranac.⁵⁶ Kod Šuca (Alfred Schuetz)⁵⁷ je stranac uvek samo drugi iz sopstvene kulture ili društva, koji doduše može da bude nepoznat, ali se preko jezika, delovanja i ponašanja pojavljuje kao poverljiv. Drugi je i predstavnik poverljivog *drugog* čije se vršljanje poznaje iz sopstvenog iskustva. Stranost i samoća mogu eventualno da se ublaže, ali ne i da se prevaziđu. Stranac se odbija, jer dovodi u pitanje uspostavljene izvesnosti.⁵⁸ Dovedi nešto do pojma, što su Horkheimer i Adorno nazvali „rekognicijom

50 Ibid.

51 Uzarewicz M., Paradoksi stranosti – neka razmatranja o svom, drugom i stranom, u: *Theoria 3/XXXIX*, priredio Đurić D., Beograd 1996.

52 Ibid.

53 Uzarewicz M., op.cit.

54 Ibid.

55 Simmel G., O strancu, u: *Theoria 3/XXXIX*, priredio Đurić D., Beograd 1996.

56 Ibid.

57 Schuetz A., The Stranger: An Essay in Social Psychology, in: *The American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 6, Chicago 1944, str. 499–507.

58 Ibid.

u pojmu, obuhvatanjem različitog pod isto⁵⁹, znači učiniti ga podložnim ovladavanju i redukovati njegovu stranost.

Mediji početkom XXI veka "pakuju" stranost obuhvatajući različito pod isto⁶⁰. U procesima interpretacije stranog, nepoznatog, stvaraju teško merljivu koncentraciju posredničkih moći.⁶¹ Mediji preuzimaju ulogu poverljivog drugog, oblažu rečju i slikom pojave stranog i nepoznatog, ublažavaju i ponekad prevazilaze samoću i stranost. Premda dovode u pitanje uspostavljene izvesnosti, odmah daju odgovore bez garancija. Mediji nas informišu o gostoprimstvu javnih predstavnika institucija, omogućavaju različite forme lične propagande, vrše merenja i kvazi-merenja inovativnosti, daju ocene, „udomljuju” različitosti stavljajući ih u iste matrice. Interakcije medija opažam kao ubrzane transakcije nepotpunih, nedovršenih i nedorečenih informacija. O transakciji govorim najmanje zbog toga što te usluge obično imaju cenu, a ponajviše jer je sociokulturna stvarnost u stalnoj sprezi sa ustalasanim razmenama, bilo da su one ekonomske, političke, kulturološke ili kakve druge prirode. Previše je nerazumljivih, nečitljivih, šupljih informacija. Šupljine ostavljaju prostor za proizvoljne interpretacije, ugrađivanje emocija, ostrašćene konstrukcije značenja i nastanak savremenih mitova. Saće medijske kulture sa narativima XXI veka nažalost nije puno meda, već veštačkih zaslađivača koji ostavljaju gorak ukus. Mediji neprekidno stupaju u interakcije sa stranim, nepoznatim, drugim. Posreduju u interpretaciji, a svoje dinamičko kretanje između individue i zajednice koriste kao moći u koje se svrstava i oblikovanje vrednosti kulture u kojoj se medijske transakcije odvijaju. Medijska kultura je sveprisutni tumač, prevodilac stranog, ali je nažalost i Prokrustova postelja. Gostoprimstvo medijske kulture je takvo da se nikada ne zna da li ćete i sa koje strane ostati "kratki". Srodna je kompjuterskom programu *Gugl prevodioca*, s tom razlikom da materijalne greške medijskog prevođenja kultura i otkrivanja stranog, učestvuju u dugoročnim rezultatima razvoja kultura, oblikujući odnos prema stranom i predstavljajući matrice gostoprimstva. Mediji su pomoćna sredstva u pristupu stranom, surogati znanja i akceleratori društvenih procesa. Snaga njihove sugestivnosti nadjačava nedostatke i skloni smo upadanju u zamku uverenja o njihovom apsolutnom autoritetu, pouzdanosti i kompetentnosti. Prevazilaženje zamke posredničkih manipulacija je moguće, ali zahteva veliki trud i otpor instant rešenjima. Neposredni susreti sa stranim, sticanje opštih znanja, upoznavanje sa opštim zakonima specifičnih procesa i razvijanje empatije važni su, ali ni približno nisu dovoljni da

59 Uzarewicz M., op. cit.

60 Tjurou Dž., *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije I i II*, Beograd 2012.

61 Bal F., *Moć medija*, Beograd 1997.

nam obezbede razumevanje i poštovanje svrhe održivog života.⁶² Ipak, najpre će čovek bez humanističke obrazovne osnove, bez opštih znanja o zajedničkim vrednostima ljudi i civilizacije, bez direktnih susretanja sa stranim i bez empatije, ostaviti drugo i drugačije u sferi nepoznatog, graditi mitski odnos prema stranom i živeti u strahu i neznanju, ne ukidajući ponor između onoga što je *naše* i onoga što je *njihovo*, između sebe i instinktivne ostrašćenosti za istrebljenjem nepoznatog. Mediji učestvuju u upravljanju mehanizmima javnog gostoprimstva, imaju kvalitativnu funkciju u predstavljanju drugosti i kao institucionalizovana "javnost", sa kapacitetom da velikom brzinom prenose informacije, utiču na kreiranje inovativnog ambijenta zajednica i njihovog odnosa prema stranom. Mediji nesumnjivo treba da budu uvršteni među Henrihove "institucije saradnje" čija "evolucija" je potrebna za podizanje kvaliteta međusobne povezanosti društava.⁶³

Inovativnost

Etimološkim tragom inovativnosti stiže se prvo do inovacije i značenja *in-ovo*, *-are* što je na latinskom „proslaviti pobjedu”, „veseliti se”⁶⁴. *In* je prefiks koji potiče od *intius* što bi značilo: „za”, „unutar”, „u okviru”, „u sklopu”, ali dodaje se i značenje „prema”. *Ovatio* je „gromoglasno veselje”, ima značenje ceremonije kojom su se dočekivali pobjednici u antičkom Rimu i koja je nešto manje značajna od trijumfa.

Kulturne inovacije su već decenijama predmet izučavanja u ekonomiji (Šumpeter (Schumpeter) 1934, 1942), u sociologiji (Rodžers (Rogers) 1995), i antropologiji (Barnet (Barnett) 1953). Inovacija je u političkoj ekonomiji, definisana kao ključna odrednica ekonomskog razvoja.⁶⁵ Evolutivni ekonomisti u prvoj deceniji XXI veka nastavljaju borbu koju su započeli Marks (Marx), Šumpeter i Veblen (Veblen), a koja inovacije u tehnologiji postavlja kao endogene ekonomske činioce. Inovacije za ekonomiju predstavljaju podizanje novih industrija koje radikalno menjaju strukturu ekonomije. Inovacije se nadalje ističu kao izuzetno problematične za analizu, a razlozi su: 1. heteroge-

62 Radojković M. i Stojković B., *Informaciono-komunikacioni sistemi*, Beograd 2004.

63 Henrich J., The Evolution of Innovation-Enhancing Institutions, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S. J., London 2010, str. 116-117.

64 De Vaan M., Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages, Series VOLUME 7, in: *Leiden Indo-European Etymological Dictionary*, eds. Lubotsky A., Leiden, Boston 2008, str. 438.

65 Archibugi D., Innovation, evolution and cycles, in: *Encyclopedia of Political Economy, Volume 1: A-K*, eds. O'Hara P. A., London 2001, str. 515-516.

nost (svaka inovacija ima drugačiji značaj što otežava procenu njene vrednosti), 2. različitost izvora (veliki je broj izvora koji pokreću inovacije), 3. neizvesnost (institucije koje su voljne da budu inovativne moraju da se bave suštinski neizvesnom prirodom naučnih i tehnoloških istraživanja), 4. promenljivi uslovi (teško je predvideti kako će između inovatora, korisnika i imitatora biti raspoređene dobrobiti inovacije).⁶⁶ Međutim, od 80-tih godina XX veka, kada su u antropologiju uvedena istraživanja koja su bila inspirisana populaciono-genetičkim matematičkim modelima koja su 1981. sproveli Kavali-Sforca (Cavalli-Sforza) i Feldman (Feldman) i 1985. godine Bojd (Boyd) i Ričerson (Richerson) došlo je do velike promene na polju proučavanja inovativnosti. Ova ispitivanja pokazala su da je način prenošenja i širenja kulturnih osobina među ljudima (populacijom) ovisan o mehanizmima unutar kulture, uključujući podjednako horizontalnu, bočnu i vertikalnu transmisiju.⁶⁷

Ključna intelektualna zavrzlama za prvog evolucionistu u institucionalizovanoj nauci, Darvina (Darwin), bila je konstatacija da su sva živa bića *dizajnirana*. Isti slučaj je i sa materijalnim i nematerijalnim svetom koji stvara čovek. Svet je dizajniran. Estetičke i etičke funkcije, koje smo dobili i koje stvaramo, neprekidno su u procesima promena. Ljudi imaju mogućnost ispravljanja grešaka i dopunjavanja nedostataka u postojećem dizajnu. U tome znanje, empatija i gostoprimstvo imaju istaknutu ulogu. Znanje konstruiše pristupe stranom i nepoznatom.⁶⁸ Empatija ih razvija, a gostoprimstvo harmonizuje. Zajedničko volji za znanjem i gostoprimstvom je ovladavanje događajima koji su u vezi sa stranim, nepoznatim, drugim. Ovo svojstvo predstavlja inicijalni koncept opstanka. Osnovni ciljevi sociologije znanja identifikuju: 1. opšte karakteristike procesa kojim se članovi neke kulturne zajednice socijalizuju, odnosno uče i obrazuju, 2. karakteristike institucija i vlasti zaduženih za sprovođenje ovog zadatka, 3. mehanizme kojima se kultura održava u stanju balansa, 4. okolnosti i svrhe primene, 5. procese u kojima se upravlja promenama, njihovim pozicijama i razmerama, 6. raspodele usvojenih uverenja i vrednosti prema kriterijumima statusa i članstva, npr. profesionalac ili amater, muško ili žensko, doktor ili pacijent, naučnik ili tehničar, u teorijskoj postavci pokrivaju ključne problemske aspekte.⁶⁹ Međutim, veliki napredak

66 Ibid.

67 Mesoudi A. i O'Brien M. J., The Cultural Transmission of Great Basin Projectile-Point Technology. I. An Experimental Simulation, in: *American Antiquity* 73, Gainesville, FL 2008, str. 3–28.

68 Fuko M., op. cit.

69 Bloor D., Sociology of knowledge, in: *Routledge Encyclopedia of Philosophy, Epistemology*, London 1998, str. 432.

u sagledavanju mehanizama kretanja znanja o znanju, u skorije vreme ostvarili su evolutivni antropolozi u saradnji sa teorijskim biologima.⁷⁰ Mogućnost ispravljanja grešaka i dopunjavanja nedostataka u društvima trebalo bi, prema autorima ovog istraživanja, tražiti u mehanizmima kulturne razmene i institucionalnoj brizi o uporednom sticanju specifičnih i opštih znanja. Time je loptica „kulturnog kontakta” ponovo vraćena na brigu o znanju i kulturi mišljenja pojedinca. Mi „govoreći da nešto znamo, često otkrivamo, bilo direktno ili indirektno, *kako* znamo (...) Postoji razlika između vožnje pored niza benzinskih stanica i vožnje usred pustinje. Ostajanje bez benzina u prvom slučaju može da bude samo manja nezgoda; u drugom slučaju to može da bude pitanje života i smrti”⁷¹. Ovo čini nepojamnu razliku između specifičnog znanja, a to je čitanje pokazivača nivoa goriva i opšteg znanja, a to je razumevanje šireg konteksta u kome se nalazimo. Upravo su to razlozi zbog kojih upravljanje javnim resursima jednostavno ne sme biti (ali bilo je, jeste i biće) prepušteno onima koji imaju samo specifična znanja.

Vrata napretka se otvaraju kada imamo sinergičnu moć specifičnog i opšteg rešavanja problema. Upečatljiv primer ovakve sinergije je Teslin genije. Nikola Tesla je svoje specifično znanje i inovativnost ostavio u nasleđe čitavoj civilizaciji, zahvaljujući svojim opštim znanjima o kulturi. Tesla je osim fizike znao i kako da izabere kulturu u kojoj će se ostvariti, kulturu koja je imala kapacitet da udomi genijalnost koju je nosio. Teslinu genijalnost iznelo je gostoprimstvo jedne kulture prema inovativnosti i razuđena kultura mišljenja ovog genija. Ostvarenje Teslinog genija nije bilo jednostavno, jer ne postoji idilična kultura koja bezuslovno udomljuje inovativnost i inventivnost. Svaki kulturni kontekst zahteva od pojedinca da se izbori za svoj položaj. Međutim bitnu razliku za postizanje uspeha čini prekobrojnost, odnosno malobrojnost prethodno opisanih “štetočina”.

Ukoliko su mogućnosti promene i opstanka izgradivi na oblicima racionalnosti u kojima se ispoljava znanje, a koje je Persifal podelio na ekonomsku, instrumentalnu, istraživačku i racionalnost rukovođenu željama, strahovima i logikom⁷², tada bi se osnova gostoprimstva mogla sagledati kroz Persifalove oblike racionalnosti, estetičke i etičke pokazatelje neke zajednice. Predlažem nadalje da se grananje osnovnih funkcija gostoprimstva prati kroz proliferaciju individualnih posredovanja i transakcija kao što su: poslovi, trgovina, milostinja, počast i

70 O'Brien M. J. i Shennan S. J., *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, London 2010.

71 Drecke F., Pragmatička dimenzija znanja, u: *Theoria I-XL*, priredio Đurić D., Beograd 1997.

72 Ibid.

zasluge, dužnosti, oprostaj i milosrđe, prijateljstvo, život i smrt, obaveze prema budućim generacijama, radost, hedonizam, pomoć i dobročinstvo, čast, nada, ideali, ljubav, reciprocitet, priznanje, obeležavanje sećanja, poštovanje, odgovornost, rizik, samoostvarenje, samopoštovanje, samozavaravanje, greh i zlo, solidarnost, sticanje znanja i utilitarnost. Gostoprinstvo se može i treba posmatrati kao specifičan i kao opšti koncept koji obuhvata specifične i opšte transakcije i transmisije inovativnosti i inovacija.

I krenuše zajedno kući...

Ideja različitosti među društvima i pojedincima uključuje i poštovanje kvaliteta koji su zajednički.⁷³ Naš sveukupni kulturni i civilizacijski napredak zavisi od toga kako se nosimo sa izazovima onoga što nam je zajedničko u fizičkom i socijalnom okruženju. Prenos određenih kulturnih karakteristika, odvijao se on vertikalno (kulturni predak i kulturni potomak) ili horizontalno (od jedne kulturne grupe na drugu), temelji se na učenju i osećanju, a ne na genetskom nasleđu, u čemu postoji saglasnost među autoritetima evolutivne antropologije.⁷⁴ Neki od skorašnjih rezultata istraživanja genetskog registra blizanaca u Karolinska institutu (Karolinska Institutet) u Stokholmu će u skoroj budućnosti dati dodatna objašnjenja u vezi sa pitanjima oblikovanja kulturnih karakteristika.⁷⁵ U tom smislu imam opravdan strah od mogućih neprimerenih i neprihvatljivih manipulacija novim saznanjima.

Gostoprinstvo kao ritual ispoljavanja kulture mišljenja i delanja može da ubrzava, usporava ili potpuno blokira kulturnu transmisiju. Jedno od istraživanja koje su izveli Mesoudi i O'Brien⁷⁶, istražujući kulturnu transmisiju, pokazalo je da su pojedinci indirektnim premošćavanjem lokalnih uslova, horizontalnom kulturnom transmisijom, usvajajući najuspešnije modele, brzo dostizali nivo najuspešnijeg u globalnom kontekstu. Rezultati eksperimenta podržali su argument da se najbolji rezultati postižu kada učesnici mogu da kopiraju jedni druge, dakle kada

73 Todorov T., *Life in Common: an essay in general anthropology*, Lincoln NE 2001.

74 Laland K. N. i Reader S. M., *Comparative Perspectives on Human Innovation*, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S. J., London 2010, str. 37–52.

75 Utvrđeno je naime da genetski faktori utiču na inteligenciju, talenat i sklonost ka socijalizaciji. Međutim, za dobijanje jasne slike o novim nalazima, potrebna su dalja istraživanja. Izvor: Wang S. S., *Doubling Up On Studies With Twins Data*, *The Wall Street Journal*, 8. novembar 2012, str. 29.

76 Mesoudi A. i O'Brien M. J., *The Cultural Transmission of Great Basin Projectile-Point Technology. II. An Agent-Based Computer Simulation*, in: *American Antiquity* 73, Gainesville, FL 2008, str. 627–644.

imaju pristup većem broju ideja i znanja na kojima mogu nadograđivati vlastite. Ovaj podatak je važan i zbog toga što ukazuje da selektivna priroda okruženja znatno utiče na proizvodnju inovacija u kulturnoj transmisiji. Modeli kulturne evolucije pokazuju da razumevanje kulturne transmisije, a to znači ko i šta preuzima i od koga i kako, omogućava bitna saznanja o širenju kulturnih inovacija i inovativnosti. Sprovedeno je još jedno istraživanje koje je na kraju važno pomenuti. Ispitivali su kako veća povezanost ljudi utiče na njihovu spremnost na međusobnu saradnju. Rezultat je da veća kooperativnost uspostavlja ravnotežu između razmene informacija, njihovog skrivanja i drugih oblika ponašanja kojima se stiče korist izvan kolektiva. U ovako postavljenim uslovima, pokazalo se takođe da u procesima različitih formi takmičenja kulturnih grupa u evoluciji prednjače one „institucionalne forme koje na najbolji način unapređuju otvoreno širenje podataka što je ključno za inovacije”⁷⁷. U kulturnoj evoluciji dakle privilegovane su institucije koje povećavaju međusobno i međukulturno povezivanje i na taj način stimulišu povećanje inovativnosti i bolje inovacije. Nadovezujem se ovde zaključkom da razlike u ovladavanju društvenim i fizičkim nepoznanicama, ispoljene kroz strukturu i forme javnog gostoprimstva institucija, prave kvalitativne razlike u potencijalima inovativnosti zajednice koju predstavljaju.

Istraživanje gostoprimstva je u protekle četiri decenije značajno unapredilo i doprinelo stvaranju platforme znanja za ovu oblast.⁷⁸ Rasprave koje se odnose na definisanje filozofske i konceptualne dimenzije gostoprimstva jesu prisutne. Deceniju nakon što je Alison Morison (Alison Morrison) izložila potrebu za preciziranjem odrednica gostoprimstva, za jasnom artikulacijom istraživanja gostoprimstva kao specijalizovanom oblasti u društvenim naukama, za unapređenjem filozofije istraživanja i argumentovala važnost postizanja saglasnosti oko valjanog konceptualnog okvira gostoprimstva, nije došlo do krupnih promena u ovoj oblasti u okviru humanistike. Određeno razvojno kretanje je ipak primetno. Piše se o povratku gostoprimstva, o potrebi reartikulacije koncepta gostoprimstva i eksploziji interdisciplinarnog entuzijazma na temu gostoprimstva. Zajedničko i ključno im je bavljenje etičkim pitanjima. Simboliku suverenosti koncepta gostoprimstva, slikovito prenosi Debora Batalja (Deborah Battaglia) analizirajući Apollo-Sovjuz rukovanje u svemiru, ruskog i američkog astronauta 17. jula 1975. godine.

77 Henrich J., The Evolution of Innovation-Enhancing Institutions, in: *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, eds. O'Brien M. J. i Shennan S.J., London 2010, str. 99–120.

78 Morrison A., Hospitality research: a pause for reflection, *International Journal of Tourism Research* 4, 2002, str. 161–169.

Prevazilaženje nacionalnih granica i tehnološko-kulturnih razlika u svemiru, Batalja je nazvala *vanteritorijalnom etikom gostoprinstva* koja bi mogla da ima dalekosežne uticaje za iscrtavanje mape prostora uračunljivosti prirode kultura.⁷⁹ U potrazi za odgovorima o svrsi, stanju i kretanju čovečanstva, gostoprinstvo i inovativnost kao multidimenzionalne zavisne varijable ostaju nepresušne teme istraživanja. Podjednako su otvoreni humanističkim i pozitivističkim pristupima, sa uvek prisutnom potrebom projekcije stečenih znanja u sferu delatnog.

LITERATURA:

Aristarkhova I., Hospitality and the Maternal, *Hypatia* 27, 2012, 2010, str. 163–181.

Bal F., *Moć medija*, Beograd 1997.

Battaglia D., Arresting hospitality: the case of the ‘handshake in space’, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18, 2012, str.76–89.

Bennett T., Grossberg L., Morris M. i Calhoun C., *New keywords: a revised vocabulary of culture and society*, Amsterdam 2001.

Bloor D., Sociology of knowledge, in: *Routledge Encyclopedia of Philosophy, Epistemology*, London 1998.

Bordman Dž., Griffin Dž. i Mari O., *Oksfordska istorija Grčke i helenističkog sveta*, Beograd 1999.

Bordman Dž., Griffin Dž. i Mari O., *Oksfordska istorija Rimskog sveta*, Beograd 1999.

Candea M. i Da Col G., The return to hospitality, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18, 2012, str.1–19.

Delimo Ž., *Strah na Zapadu (od XIV do XVIII veka)*, *Opsednuti grad*, Novi Sad 1987.

Derrida J., *Of Hospitality/Anne Dufourmantelle Invites Jacques Derrida to Respond, Cultural Memory in the present*, Stanford 2000.

Dikec M., Clark N. i Barnett C., Extending Hospitality: Giving Space, Taking Time, in: *Extending Hospitality: Giving Space, Taking Time, Paragraph Special Issues, 32 (1)*, eds. Dikec M., Clark N. i Barnett C., Edinburgh 2009.

Dilmen Van R., *Istorija, Leksikon pojmova*, Beograd 2010.

Dimon, L., *Ogledi o individualizmu*, Beograd 2004.

Drecke F., Pragmatička dimenzija znanja, u: *Theoria 1-XL*, priredio Đurić D., Beograd 1997.

Faguet E., *The Cult of Incompetence*, Ebook, New York [1912] 2008.

⁷⁹ Battaglia D., Arresting hospitality: the case of the ‘handshake in space’, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18, 2012, str.76–89.

- Fuko M., *Istorija seksualnosti I. Volja za znanjem*, Beograd 1978.
- Geertz C., *The Interpretation of Cultures*, New York 1973.
- James S. M., *An Introduction to Evolutionary Ethics*, Oxford 2011.
- Kaku M., *Fizika nemogućeg*, Smederevo 2011.
- Kant I., *Toward Perpetual Peace and other Writings on Politics, Peace and History*, Yale 2006.
- Kenigsberger H., *Evropa u šesnaestom veku*, Beograd 2002.
- Kraus R. A., *The Clay Sleeps*, Tuscaloosa 1986.
- Levinas E., *Houmanisme de l'autre homme*, Paris 1972.
- Luelen T., *Uvod u političku antropologiju*, Beograd 2001, str. 44.
- Mandić T., *Komunikologija, psihologija komunikacije*, Beograd 2003.
- McGuigan J., *Culture and the Public Sphere*, London 2002.
- Mesoudi A. i O'Brien M. J., The Cultural Transmission of Great Basin Projectile-Point Technology. II. An Agent-Based Computer Simulation, in: *American Antiquity* 73, Gainesville, FL 2008.
- Milenković M., O brojanju i merenju (drugih) ljudi (za novac), *Antropologija* 8, Beograd 2009.
- Morrison A., Hospitality research: a pause for reflection, *International Journal of Tourism Research* 4, 2002, str. 161–169.
- O'Brien M. J. i Shennan S. J., *Innovation in Cultural Systems, contributions from Evolutionary Anthropology*, London 2010.
- O'Hara P. A., *Encyclopedia of Political Economy, Volume 1: A–K*, London 2001.
- Ože M., *Prilog antropologiji savremenih svetova*, Beograd 2005.
- Percival R. S., *The Myth of the Closed Mind, Explaining Why and How People are Rational*, Chicago 2012.
- Rapport N. i Overing J., *Social and Cultural Anthropology, The Key Concepts*, Oxon 2008.
- Radojković M. i Stojković B., *Informaciono-komunikacioni sistemi*, Beograd 2004.
- Roterdamski E., *Pohvala ludosti*, Novi Sad 1980.
- Schuetz A., The Stranger: An Essay in Social Psychology, in: *The American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 6, Chicago 1944.
- Scruton R., Institution, in: *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, eds. Scruton R. i Chippenham R., Eastbourne 2007.
- Simmel G., O strancu, u: *Theoria* 3, priredio Đurić D., Beograd 1996.
- Stupar M., Država i Moral, u: *Theoria* 2/XXXIX, priredio Đurić D., Beograd 1996.

Tjurou Dž., *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije I*, Beograd 2012.

Tjurou Dž., *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije II*, Beograd 2012.

Todorov T., *Life in Common: an essay in general anthropology*, Lincoln NE 2001.

Uzarewicz M., Paradoksi stranosti – neka razmatranja o svom, drugom i stranom, u: *Theoria* 3, priredio Đurić D., Beograd 1996.

De Vaan M., Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages, Series VOLUME 7, in: *Leiden Indo-European Etymological Dictionary*, eds. Lubotsky A., Leiden, Boston 2008.

Wang S. S., Doubling Up On Studies With Twins Data, *The Wall Street Journal*, 8. novembar 2012.

Williams M., *Problems of Knowledge. A Critical Introduction to Epistemology*, Norfolk 2001.

Internet izvori:

The Millennium Development Goals Report 2012, 2. oktobar 2012, str. 4–5., <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2012/English2012.pdf>

2012 World Hunger and Poverty Facts and Statistics, 2. oktobar 2012, <http://www.worldhunger.org/articles/Learn/world%20hunger%20facts%202002.htm>

Niče F., Vesela nauka, 8. oktobar 2012, <http://www.scribd.com/doc/112594594/Fridrih-Nice-Vesela-Nauka>

Lana Pavlović Aleksić
University of Belgrade, Faculty of Philosophy –
Department of Ethnology and Anthropology, Belgrade

ON HOSPITALITY AND INNOVATION

Abstract

The role of public hospitality emerges as important space for establishment of stability and change in a given culture. Hospitality in the public sphere is a public presentation of culture from one community to another, or from one prominent individual to another. Ritual of hospitality thus mediates cultural transmissions. Public hospitality, as a form and content of ritual exchange of cultural traits, influences innovative movements of cultural systems. Starting with such an assumption, one of the many possible examinations of the structure, characteristics and the interrelations between hospitality and innovation was undertaken in this theoretical article. Places of public hospitality (places of establishment of symbolic complementarities of two realities – two entities, us or them) and processes of innovation (continuous accumulation of changes) are portrayed based on examination of the mythic in cultures, fragments from history, history of ideas about hospitality and about what is strange, results of recent research of innovation in the fields of evolutionary anthropology and theoretical biology as well as on the hospitality and the critical views of the author. In conclusion, the differences in mastering and acquiring social and physical unknowns through structures and forms of hospitality create qualitative differences in cultural transmissions and in the potential for innovation of a particular community.

Key words: *alterity, hospitality, innovation, agency, change, knowledge*